

DUIN
jaargang 18, nr. 1
februari 1995
ISSN - 0168-7948

REDAKTIE
HANS BORSJE
RUUD CUPERUS
MARTIN DE JONGE
BEN KRUIJSEN
KEES LANGEVELD
LEX SCHELVIS
MARCEL TAAL

EINDREDAKTIE
MARC JANSSEN

VERDER WERKEN MEE
KARIN MICHEL
HENK WIJKHUISEN
HANNEKE MESTERS

VORMGEVING
RENÉ LENNAERTS, AMSTERDAM

LAY-OUT EN PRODUCTIE
F&N BOEKSERVICE, AMSTERDAM

DRIUK
MITTELMEIJER, AMSTERDAM

REDAKTIE-ADRES
DUIN, Postbus 11059
2301 EB Leiden
Tel. 071-131800

BEZOEKADRES
Stationsweg 12, Leiden

LOSSE NUMMERS
f 8,50 + f 2,50 verzendkosten

ABONNEMENT
studerenden en 65+ f 27,50
particulieren f 35,—
instellingen f 60,—

DONATEURSCHAP
vanaf f 35,— per jaar

BETALINGEN
giro 4016298 ten name van
Stichting Duinbehoud
Postbus 11059, Leiden

© STICHTING DUINBEHOUD

Bij de voorkant:
Foto: Teunisbloem (Hanneke
Mesters)
Kleine plevier (Hanneke Mes-
ters).

- 3 NATUURONTWIKKELING
in de Noordhollandse kuststreek
FRANS TIELROOIJ
- 4 DE NOODZAAK VAN NATUURONTWIK-
KELING
HENK WIJKHUISEN
- 6 DE PYROLAVALLEI
FRANS NIEUWENHUIZEN
- 8 DE MAAKBAARHEID VAN DE NATUUR
RIENK SLINGS
- 11 HERSTEL HELPT
de terugkeer van natte duinvallei-planten
KEES VERTEGAAL EN ACINTHA ELLERS
- 14 GRAVEN IN DE GRAFELIJKHEIDS-
DUINEN
REIMER BEKIUS
- 16 HET PLAN VOETSPoor
RIENK SLINGS
- 18 NATUURONTWIKKELING
- 20 EEN INTEGRALE AANPAK
natuurontwikkeling in de binnenduintrand
FRANS TIELROOIJ EN GERRIT WALSTRA
- 24 INTERVIEW MET DE BEHEERDER
MARCEL TAAL
- 27 PROCESBEHEER IN BOSSEN
HARM SNATER
- 30 DUINRELLen
MICHEL LUCAS EN HANS VAN DER GOES
- 32 DUINEN VOOR DE WIND?
NICO VAN GELDEREN, MONIQUE LÖFFLER EN RIEKS BOSCH
- 34 HET MOKSLOOT-PROJEKT
ERIK VAN DER SPEK
- 36 DUINFOTO

De uitgave van dit themanummer over natuurontwikkeling in de duinen van Noord-Holland werd mogelijk gemaakt met financiële steun van het Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, de NV PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, de NV PEN Energiebedrijf Noord-Holland en Staatsbosbeheer Hollands Noorden.

Wilt u donateur worden van Stichting Duinbehoud of een abonnement op het tijdschrift Duin, bel dan tijdens kantooruren: 071 - 131800

Dit themanummer over natuurontwikkeling bevat een los bijgevoegde kleurenbijlage.

nr. 1 | februari 1995

Natuurontwikkeling in de Noordhollandse kuststreek

FRANS TIELROOIJ

Het kustlandschap van Noord-Holland betreft de gehele zone van zee via strand, duinen en duinzoom tot en met de oude strandwallen, -vlakten en polders. De duinen vormen daarin een internationaal vermaard natuurgebied met een keur aan plant- en diersoorten. Maar ook de aanliggende gebieden zijn van groot belang. Denk maar aan de grote hoeveelheden trekvogels die er rusten, foerageren of overwinteren, de weidevogels die er broeden of de zeldzame duinrelmilieus. Dit schept een grote verantwoordelijkheid voor het behoud en de ontwikkeling van zo'n gebied. Deze verantwoordelijkheid neemt de provincie Noord-Holland sinds lange tijd met grote betrokkenheid op zich.

Deze betrokkenheid kent naast de formele verantwoordelijkheid op het gebied van bijvoorbeeld ruimtelijke ordening en milieu een extra dimensie, omdat Noord-Holland eigenaar is van ruim 5000 ha duingebied. De provincie vormt hiermee een uitzondering op andere provincies, die zelf geen natuurgebieden beheren. Al vanaf begin deze eeuw werd door de provincie behalve voor waterwinning speciaal uit oogpunt van natuurbehoud duingebied aangekocht. In 1992 werd het laatste grote particuliere duinbezit de Wimmenumerduinen bij Egmond (368 ha) door aankoop veiliggesteld. In het provinciale beleid is volop aandacht voor de kuststreek en het behoud en de ontwikkeling van de natuurlijke en landschappelijke waarden. Op het gebied van de ruimtelijke ordening wordt ervoor gewaakt, dat geen stukje duin onnodig verloren gaat. Woningbouw in de duinen is dan ook al lange tijd bijna een vloek. Duinen worden zonder meer beschouwd als natuurgebied. De provincie spant zich dan ook in om activiteiten die niet in de duinen thuishoren, te weren of te verplaatsen naar

minder kwetsbare gebieden. Met succes zijn op een aantal plaatsen verblijfsrecreatieve voorzieningen uit de duinen geplaatst. Zeer belangrijk is ook dat de winning van natuurlijk grondwater de laatste jaren al fors is teruggebracht, in het Noordhollands Duinreservaat van 6 miljoen m³ per jaar naar maximaal 2 miljoen m³ per jaar, en nog verder zal worden teruggebracht. Hierdoor zijn er goede kansen voor herstel van de natuurlijke waterhuishouding en van natte duinvalleien.

Samen met anderen denkt de provincie na over het toekomstig kustbeheer. In 1992 heeft de provincie daarom de werkconferentie "Kust Vormen" georganiseerd. Hieruit zijn interessante gedachten naar voren gekomen over kustontwikkeling en -beheer. In de provinciale beleidsvisie op de ontwikkeling van de provinciale ecologische hoofdstructuur vormt herstel en ontwikkeling van het gevarieerde en dynamische karakter van duinen en kust een belangrijk kernpunt. Natuurlijke processen als kustvorming, begrazing en verstuing moeten daarvoor volgens deze beleidsvisie de basis vormen. Binnen deze offensieve aanpak hoort het nemen van maatregelen in de zeereep, in het duin, maar ook op landbouwgrond in de aanliggende polders. Voor de zeereep worden de nodige plannen ontwikkeld. In het duin is gestart met het stimuleren van verstuing, het herstel van natte duinvalleien en de omvorming van naaldbos. Voorts zijn de eerste stappen gezet ten behoeve van het veranderen van landbouwgrond in nieuw natuurgebied. Van de door de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij aan Noord-Holland toegedeelde oppervlakte voor natuurontwikkeling op landbouwgrond (Natuurbeleidsplan) is maar liefst de helft, meer dan 1000 hectare, in de binnenduinarandzone neergelegd. Dit geeft wel aan hoe groot belang door Noord-Holland gehecht wordt aan het herstel van een geleidelijke overgang van de duinen naar de lager gelegen polders en benutting van de hoge potenties voor waardevolle natuur.

De start van het duinrellenproject bij St. Maartenszee, geopend door Frans Tielrooij (Henk Wijkhuizen).

Slot

Het doet mij dan ook genoegen dat dit nummer van DUIN geheel gewijd is aan natuurontwikkeling in de Noordhollandse kuststreek. Want er is in Noord-Holland op dit vlak al veel in gang gezet en uitgevoerd. De resultaten daarvan zijn op veel plaatsen reeds te zien. In de diverse artikelen wordt hier nader op ingegaan. Ik wil u nadrukkelijk uitnodigen het prachtige kustlandschap aan den lijve te gaan beleven en van de aanwezige natuur te genieten. Want de natuur is er vooral om van te genieten en hij is van en voor ons allemaal.

Frans Tielrooij is lid van het dagelijks bestuur van de provincie Noord-Holland en verantwoordelijk voor de portefeuille Natuur, Landschap en Openluchtrecreatie.

Gelukkig worden de laatste jaren steeds meer voorzieningen getroffen om padden te beschermen. Vooral de voor- en najaarstrek van padden van en naar de achter de duinen liggende weilanden zorgt jaarlijks voor veel slachtoffers. Op veel plaatsen zijn nu tunnels aangelegd onder wegen langs de duinen, waardoor padden veilig naar hun paaipplaats kunnen komen. Ook de aanleg van paddenpoelen in en langs de duinen is van groot belang voor het voortbestaan van amfibieën (foto: Wil Meinderts).

Een paar dennen zijn best aantrekkelijk in het landschap, maar een dennenbos is in de regel erg arm aan soorten planten en dieren. Bovendien onttrekken dennebomen veel grondwater aan de bodem en dragen daarmee bij aan de verdroging van de duinen. Reden waarom veel beheerders de motorzaag hanteren, waarna de natuurlijke duinvegetatie weer een kans krijgt (foto: Ruud Prins).

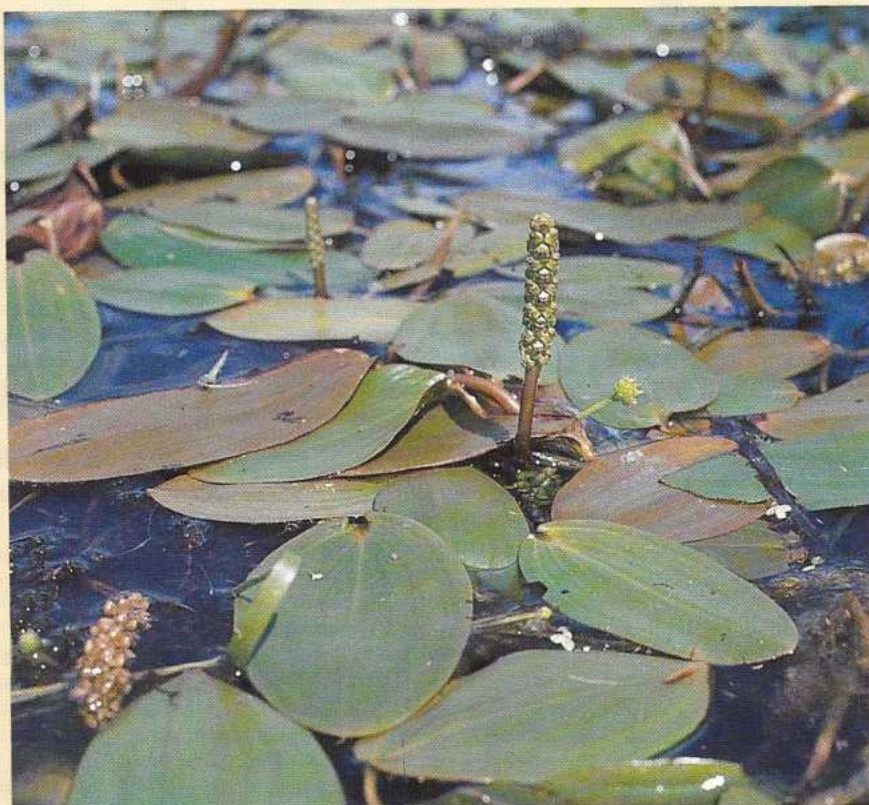
De Pyrolavlake bij Bergen aan Zee is in 1974 onder water gekomen door een doorbraak in de zeewering. Twintig jaar geleden vond men dit nog ongewenst en werd de zeewering weer hersteld. Op de bovenste aquarel is de situatie geschilderd zoals die momenteel aanwezig is. Een saaie duinvallei, waar wind en water geen vat op hebben.

De onderste aquarel laat zien hoe deze vallei eruit zou kunnen zien, wanneer de natuur haar gang kan gaan. Deze locatie bij Bergen aan Zee staat hoog genoemd voor het voeren van een dynamisch kustbeheer. De huidige saaie vallei zal daarmee in de nabije toekomst een dynamischer en natuurlijker uiterlijk krijgen, dat hier goed zichtbaar is (aquarellen van Simone Robbers).

NTWIKKELING

Links: Bij natuurontwikkeling wordt vaak éénmalig veel grond verzet. Dit gebeurt met graafmachines, waardoor in korte tijd grote hoeveelheden grond kan worden afgevoerd. In de Grafelijkheidsduinen bij Den Helder werd in de herfst van 1994 de bovenste humuslaag afgevoerd, zodat het van nature voedselarme duinzand weer tevoorschijn kwam. Hierdoor krijgen planten en dieren weer een kans die hier van nature thuishoren (foto: Henk Wynja).

Linksboven: Op vochtige plaatsen verschijnen tal van voor dit milieu karakteristieke plantjes, zoals op de foto het rood guichelheil en het zilverschoon. In de Wimmerduinen is men, door het uitvoeren van herstelmaatregelen op oude akkertjes, in staat geweest weer een milieu te scheppen waarin onder meer deze soorten weer een kans kregen (foto: Hanneke Mesters).

Boven: In de kalkarme duinrellen, die ten noorden van Bergen liggen, komt het drijvend fonteinkruid voor. De flora en fauna van duinrellen is zeer specifiek. Gelukkig is er steeds meer aandacht voor behoud en herstel van deze waardevolle landschapselementen (foto: J.W. Nieuwenhuis).

Links: De duinhagedis is enorm achteruit gegaan in de duinen. Dit komt o.a. door het verdwijnen van open, zandige plaatsen. Door het dichtgroeien van het duingebied heeft de duinhagedis geen plek meer om zijn eieren te leggen en wordt hij steeds zeldzamer. Om veel redenen is het noodzakelijk dat de duinen kunnen stuiven. Het voortbestaan van de duinhagedis is één van die redenen (foto: Frits van Daalen).

De toekomst van onze duinen

De afgelopen 150 jaar is er in de Nederlandse duinen veel natuur verloren gegaan. Zo is sinds 1850 ongeveer een vijfde van het duingebied verdwenen. Van de rest is nog maar een kwart redelijk onaangetast. Desondanks vormen de duinen nog steeds een waardevol natuurgebied, dat onderdak biedt aan:

- * twee derde van alle Nederlandse plantesoorten
- * de helft van al onze soorten dagvlinders
- * 140 van de 190 Nederlandse broedvogelsoorten

Om de toekomst van dit unieke natuurgebied veilig te stellen, heeft Stichting Duinbehoud een lange-termijnvisie ontwikkeld over het ecologisch herstel van de Nederlandse duinen: de ecosysteemvisie "Duinen voor de wind".

Natuurontwikkeling speelt hierin een belangrijke rol.

Toestand duingebied 1990

De duinmotoren moeten opnieuw gaan draaien

Stuivend zand mag weer gezien worden.

Soms wordt natuurontwikkeling op gang gebracht door een vallei uit te graven.

Toekomstdroom of werkelijkheid: een duinvallei vol rietorchis.

In een gezond duingebied worden kale duintoppen afgewisseld met vochtige valleitjes, fleurige graslandjes en groepjes struiken. De motor van deze variatie is het samenspel van zand, wind, regen en planten. Verstuivingen zorgen ervoor dat de duinbegroeiing telkens weer nieuw leven wordt ingeblazen. De combinatie met een bepaald vocht- en kalkgehalte in de bodem, de mate van begrazing en andere factoren maakt vervolgens ieder plekje uniek. Momenteel zijn de duinmotoren door de mens grotendeels stilgelegd. Stuifplekken zijn ingeplant met helm, dennebossen aangeplant om de wind te keren en de duinen werden tot voor kort eigenlijk nauwelijks meer

begraasd. Ook zijn grote delen van de duinen verdroogd door grondwateronttrekking. Als gevolg hiervan is de duinbegroeiing steeds dichter en saaier geworden. Sommige delen zijn zelfs zo begroeid geraakt of verdroogd, dat het nodig is kunstmatig het herstelproces op gang te brengen. Daar wordt de begroeiing rigoureus verwijderd, een hele vallei tot op het grondwater uitgegraven, verstuiving toegepast of vee in het duin losgelaten.

Het is vaak even wennen en mooi ziet zo'n gedeelte er in het begin meestal niet uit. Maar het moet uiteindelijk leiden tot een fleuriger en natuurlijker duingebied waarin ook voor u meer te beleven is.

Natuurontwikkeling in de Noordhollandse duinen

Draglines verschijnen en graven een vallei, naaldbos wordt gekapt, uitheemse paarden en koeien mogen opeens naar hartelust in het terrein grazen. De natuur gaat op de schop om er volgens de deskundigen beter en mooier van te worden.

De argeloze bezoeker vraagt zich hierbij terecht wel eens af waar dit allemaal voor bedoeld is. Hij of zij wordt op diverse plaatsen geconfronteerd met verschillende maatregelen in het kader van natuurontwikkeling.

Kunnen genieten van wat groeit en bloeit... ook daarvoor is natuurontwikkeling bedoeld.

Al deze maatregelen hebben gemeen dat de beheerder met behulp van enkele weloverwogen ingrepen de natuur in een gebied wil herstellen. Hierbij maakt hij zoveel mogelijk gebruik van de natuur zelf. Bijvoorbeeld door ruimte te geven aan zand en wind in de vorm van verstuingen.

Of door kleine milieuverschillen aan te brengen in de bodem, zoals het herstellen van natte naast droge of kalkarme naast kalkrijke gebieden met open of dichte begroeiing. Hoe gevarieerder het duinmilieu, des te meer soorten planten en dieren er kunnen leven. Om een idee te krijgen wat natuurontwikkeling is en hoe de verschillende projecten er nu precies uitzien, kunt u het beste zelf gaan kijken. Binnen in deze brochure vindt u een aantal voor u geselecteerde natuurontwikkelingsprojecten, die gezamenlijk een goed overzicht geven van wat er zoal op dit terrein gebeurt. Het leuke van deze projecten is dat ze, hoewel soms vanachter het hek, allemaal goed te bekijken zijn. Ook is een aantal voorbeeldgebieden opgenomen, dat u een beeld schetst hoe het er in de toekomst uit zou kunnen gaan zien.

Aan de binnenzijde van deze brochure kunt u zien waar er momenteel in Noord Holland natuurontwikkelingsprojecten worden uitgevoerd, met welk doel en wat er voor bijzonders te zien is. U kunt hierbij gebruik maken van de wandel- en fietskaart van Het Noordhollands Duinreservaat. De kaarten en folders van Staatsbosbeheer van Schoorl en Texel, de kaart van de Amsterdamse Waterleidingduinen e.d. De meeste van deze kaarten zijn verkrijgbaar bij de lokale VVV's en de betere boekhandels.

Trek uw wandelschoenen aan of stap op de fiets. Wij wensen u "natuurlijk" veel plezier.

Fotografie

F. v. Daalen
C. v. Deursen
S. Dijkse
M. Janssen
H. Mesters
J. Moreau
F. Nieuwenhuizen
P. Paris
K. Wigh
H. Wijkhuizen

Stichting Duinbehoud is een landelijke organisatie die zich inzet voor het behoud en herstel van de Nederlandse duinen. Dit gebeurt via uiteenlopende activiteiten, zoals

- * het adviseren van ambtenaren, politici en duinbeheerders
- * het ontwikkelen van alternatieven voor schadelijke activiteiten
- * het bevorderen van natuurbeleving
- * het geven van voorlichting

Wilt u meer weten over ons werk of donateur worden?
Bel of schrijf naar: Stichting Duinbehoud,
Postbus 11059, 2301 EB Leiden, 071- 131800

Deze brochure is mede tot stand gekomen door financiële bijdragen van:

Natuurontwikkelingsprojecten Noordhollandse Duinen

Mokslot

De Mokslot loopt door een van origine vochtige duinvallei, die in de loop van deze eeuw door onder andere drinkwaterwinning verdroogd is. Sinds 1987 krijgt Texel drinkwater van het Noordhollandse vasteland, zodat in dit gebied weer de natuurlijke situatie kon worden hersteld. De grondwaterwinning werd gestopt en de dikke humuslaag op de bodem van de vallei werd afgegraven. In 1994 werden de eerste resultaten al zichtbaar, zoals de terugkeer van het teer guichelheil.

Grafelijkheidsduinen

In november 1994 werden de Grafelijkheidsduinen na een grote opknappingsbeurt opnieuw geopend. De grondwaterwinning is er gestopt en de verruigde valleien zijn afgegraven tot op het nivo van het oorspronkelijke duin- zand. Schotse Hooglanders en IJslandse pony's moeten er voor zorgen dat de vegetatie gevarieerd blijft en niet te veel dichtgroeit. Om het gebied heen lopen wandelpaden van waaraf het allemaal goed te bekijken is.

Zuiderachterteld

Tot in de 60-er jaren werd er in een aantal valleien in dit gebied rioolslib gestort. De NV PWN heeft deze grond onlangs afgevoerd, waardoor de oorspronkelijke voedselarme vallei bodem weer werd blootgelegd. Hiermee zijn nieuwe groeiplaatsen voor bijzondere duinplanten als het strandzuizendguldengkruis gecreëerd.

Slufter

Omsloten door duinen ligt op Texel een gebied waar de zee door een netwerk van geulen tot diep in het land dringt. Deze "slufter" is een eldorado voor kustvogels en zoutminnende planten.

Door in het zeereepbeheer elders langs de kust de natuur wat speelruimte te geven, kan de komende jaren op een enkele plaats een situatie ontstaan die wel wat lijkt op de slufter van Texel. Uiteraard kan dit alleen als de veiligheid van het achterland gewaarborgd is.

Zwanenwater

Rondom het natuurmonument het Zwanenwater liggen bollen- velden. Voor de bollenteelt wordt veel water afgevoerd, waardoor het hoger gelegen Zwanenwater verdroogde. Verdere verdroging wordt nu tegengegaan door het ecologisch inrichten van voor- malige bollengrond rondom het Zwanenwater. Door deze hydrologische buffer zakt het water nu niet meer zo snel weg. Bij het Zwanenwater ligt ook de fraaie Zijperzeedijk. Op deze dijk groeit onder meer heide en elkvaren.

Wimmemerduinen

Dit ongerepte gebied biedt ruimte voor het natuurlijke spel van wind en zand. Een unieke plek waar het duinecosysteem zijn eigen weg mag gaan. Door de Wimmemerduinen komen een aantal smalle, onverharde paden te lopen. Een gebied voor echte natuurgenieters. ▼

Uitgestoven ketels

Wandelend langs de van Oldenborghweg kunt u op diverse plaatsen stuifplekken, ook wel stuifketels genoemd, zien. Deze zijn vanzelf ontstaan. Ze vormen het bewijs dat de wind ook op kleine schaal het duinlandschap gevarieerd houdt. En dat we niet bang hoeven te zijn dat hierdoor hele duinen wegwaaien.

Middenduin/Duinlust

Van oudsher is Middenduin een agrarische nederzetting. Het verschil met vroeger is, dat de boeren verdwenen zijn en het vee nu op de "loonlijst" van Staatsbosbeheer staat. De paarden die hier rond de Kemperberg grazen, houden de verruiging tegen en leveren zo een bijdrage aan het natuurbeheer. Wie de resultaten wil zien, kan via de veekering door het terrein wandelen.

Kleine Ganzeveld

Als u over het Kleine Ganzeveld kijkt, ziet u dat recentelijk hier en daar begroeiing verwijderd is. Op deze afgeplagde gedeelten moet in het komende jaren de heide terugkeren, die er door saai gras verdrongen is.

Reggers Sandervlak

Een "vlak" is een vochtige, wijde duinvallei. Het Reggers Sandervlak is één van de weinige vastelandsvalleien die niet verdroogd is. Deze vallei laat zien hoe andere valleien er, na afplaggen of afgraven gevolgd door herstel van grondwaterniveau, uit kunnen gaan zien. Deze vallei is alleen toegankelijk buiten het broedseizoen (van 1 juli tot 1 maart).

Bosreservaat Roodaam

Tussen de Zuider- en Oude Schulpweg ligt een bosreservaat. Dit bos is een duineikenbos van meer dan honderd jaar oud. Hoewel er in de duinen veel meer aangeplante dennenbossen zijn, is dit duineikenbos nu juist een voorbeeld van het bostype dat van nature in de duinen thuishoort.

Meeuwenweg/Kaag

De NV PWN is bezig in het Noordhollands Duinreservaat allerlei, in onbruik geraakte voorzieningen voor de waterwinning, definitief te verwijderen. Hier lag een groot, diep waterwinkanaal. Aangezien de winning beëindigd is, kon dit kanaal worden gedempt. Het er indertijd uitgegraven zand lag grotendeels nog op de oever en is er weer in teruggeschoven. De wind en de natuur moeten er vervolgens echt duin van maken.

Leyduin

Vlakbij het parkeerterrein bij Leyduin is een ronde kom gegraven, waarin schoon water uit het hoger gelegen duinbos omhoog komt. Via gegraven slootjes, duinrellen genaamd, wordt op deze manier al eeuwenlang het kwelwater uit de duinzoom afgevoerd. In Leyduin zelf ligt een oude duinrel met een watervalletje erin. Een plekje waar u met een beetje geluk de ijsvogel kunt aantreffen.

Bij natuurontwikkeling wordt soms het aanzien van een duinlandschap rigoureus veranderd. Het ene moment staan er nog honderden dennebomen en het volgende moment hebben motorzaag en shovel een open landschap gecreëerd. Waar het dennenbos stond, ligt nu een kale vlakte en een plasje. Weg dennen, weg grassen, maar ook weg natuur? Dat hangt er natuurlijk vanaf hoe men tegen de natuur aankijkt. Door natuurontwikkeling is een stukje duin ontstaan, dat enigszins lijkt op de uitgangssituatie zoals die er ooit geweest is. Uit deze uitgangssituatie kan in de loop der jaren weer iets moois groeien. Sommige duinbezoekers zullen het echter niet direkt waarderen en hebben de tijd nodig om aan de nieuwe situatie te wennen.

De crux van dit dilemma is dat ons natuurbeeld tussen de oren zit. Mensen hechten aan een vertrouwd beeld van natuur en landschap, een beeld dat per generatie verschilt en sterk subjectief is ingekleurd. Wie als kleuter reeds denneappels verzamelde, weet niet beter of dennenbossen horen in de duinen. Het natuurbeeld is normatief bepaald en niet altijd ontvankelijk voor inhoudelijke argumenten die veranderingen bepleiten. Je weet wat je hebt, niet wat je krijgt.

